

Research and Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University

Vol. 11 No.1 (January–June) 2019

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป (คำเคน)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: jutapak@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ (2) เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน (3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธบูรณาการ ผลวิจัยพบว่าเกษตรเชิงพุทธ หมายถึง การทำเกษตรกรรม โดยยึดหลักคำสอนทางพุทธศาสนาบนพื้นฐานศีล มีเมตตา กรุณา แบ่งปันกัน เป็นสัมมาอาชีวะ ปัจจุบันพระสงฆ์ได้สอนธรรมะโดยผ่านการทำเกษตรกรรมเพื่อเข้าถึงประชาชน ซึ่งเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพแทนการสอนธรรมะแบบจารีตที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต จากการถอดบทเรียนพระสงฆ์ที่สอนธรรมะผ่านการทำเกษตรกรรม 4 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มสันติอโศก (2) กลุ่มวัดสวนแก้ว (3) กลุ่มสังฆะสมทรัพย์ และ (4) กลุ่มโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ทั้ง 4 กลุ่มมีแนวคำสอนเรื่องพุทธเกษตรกรรมคล้ายกันคือ สอนให้ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด สามัคคี แบ่งปันกัน และคำนึงถึงความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับหลักธรรม ทัฬหีธรรมมีกัตถธรรม โภควิภาค อปริหานิยธรรม พรหมวิหาร สัมมาอาชีวะ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการเป็นการสอนธรรมะสอดแทรกเข้าไปในวิถีชีวิต เพื่อให้เกิดการพัฒนาการทางด้านศีลธรรมควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพ ในกลุ่มชาวเกษตรกรที่รับเอาแนวคำสอนตามหลักธรรม ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดีทั้งในแง่ปัจเจกที่ก่อให้เกิดศีลธรรม การตระหนักรู้ ความรับผิดชอบตนเองและสังคม ซึ่งเป็นจุดแข็งทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนารูปแบบ เกิดกลยุธยมิตรพึ่งพาอาศัยกัน

คำสำคัญ: การพัฒนาเกษตรกรรม, เกษตรกรรมสมัยใหม่, เกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

Research and Development Journal Suan Sunandha Rajabhat University

Vol. 11 No.1 (January–June) 2019

Model of Modern Agricultural Development through Integrative Buddhist Agriculture

Wattana Panadipo

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: jutapak@gmail.com

ABSTRACT

The dissertation had three objectives: 1) to study Buddhist concepts of agriculture and modern sciences; 2) to study the model of agriculture in recent Thai society; and 3) to present the Buddhist integrated model of agricultural development. It was found that Buddhist agriculture meant agricultural performances adhered to by the teaching of Buddhism based on Sila without exploiting, being generous, portioning out, right livelihood, on the basis of Dharma practices. The new way agriculture contains organic, integrating, and sufficiency agriculture focusing on productive increase, reducing expenses, self-dependence, environmental disturbance, economic, social and wealth upgrade. In addition, other findings showed that current monks teach a variety of Dharma approaching people via agricultural activities efficiently instead of traditional styles, inconsistent with ways of life. There are 4 Dharma schools, namely: 1) Santi Asoke; 2) the Wat Suan Kaew Group; 3) the Sajja Saving Group; and 4) the Economic Buddhist Farmer School. All of the four schools have similar teaching ways of diligence, honesty, economy, harmony, sharing, considering with environmental companionship consisting with Dharma principles; that is- Dīṭṭhādharmikāttha, Bhoga distribution, Aparihāṇīyadham, Brahmaghara, Sammaññā. Integrative agriculture incorporated with the “Ways of Life,” developing morals together with profession by Dharma teaching of efficient practices to all of farmers, agriculturists, orchardists, attained, by Dharma teaching with careers, concurrently. This result in leading lives well individually, moral initiatives, realization, societal and self-responsibilities. Hence, this would have strengthening points for communities, and then social development has a systematic upsurge.

Keywords: Buddhist-way Agriculture, Integrative Agriculture, Model of Integrative –
Agricultural Buddhism Development

บทนำ

เกษตรเชิงพุทธ (Buddhist Agriculture) เป็นการนำเกษตรโดยนำหลักแนวคิดทางพุทธศาสนาเข้าไปประยุกต์ทั้งวิธีการและเป้าหมายมุ่งแก้ปัญหาที่เกิดจากการเกษตรสมัยใหม่ นับตั้งแต่ยุคปฏิวัติเขียว(The Green Revolution) ซึ่งมุ่งใช้เทคโนโลยีการผลิต เช่น การผสมพันธุ์พืชสัตว์เพื่อให้ผลผลิตสูง การใช้สารเคมี และการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร เป็นต้น นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนสุขภาพ และระบบนิเวศ กล่าวโดยเฉพาะ ปัญหาหลักที่สำคัญของเกษตรกรคือปัญหาหนี้สิน ทำให้ประชากรภาคเกษตรละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ จากการสำรวจปี 2556 มีครัวเรือนภาคเกษตรกรรมจำนวน 5.9 ล้านครัวเรือน มีแนวโน้มเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้น แรงงานเกษตรรุ่นใหม่มีจำนวนลดลงและมีแนวโน้มขาดแคลน แรงงานเกษตรอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) การแก้ปัญหาภาคเกษตรจึงถือเป็นเรื่องสำคัญของประเทศ มีการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีต่างๆเข้ามาเพื่อบรรเทาปัญหา ในทางศาสนาได้บุคคลสำคัญหลายท่านที่พยายามอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มีมิติทางสังคม เช่น พุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พระไพศาล วิสาโล นายแพทย์ประเวศ วะสี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, 2556) นายแพทย์ประเวศ วะสีเป็นบุคคลแรกที่ได้อรรถาธิบายแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ มาอธิบายเรื่องการใช้พุทธเกษตรกรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมไทยในหนังสือ “พุทธเกษตรกรรมกับสันติสุขของสังคมไทย” (ประเวศ วะสี, 2530) ได้เสนอให้สร้างชุมชนชนบทให้เข้มแข็งขึ้นโดยใช้จิตใจที่มีธรรมะเป็นหลักในการแก้ปัญหา นอกจากนั้นยังมี อภิชัย พันธเสน กล่าวถึงการนำหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่บูรณาการหลักเศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกันในหลายแบบทั้งในแง่ ทฤษฎีการผลิต จากจุดยืนแบบพุทธ ทฤษฎีการบริโภคการบริโภคพร้อมกับทฤษฎีการผลิตอื่นๆ เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพุทธเศรษฐศาสตร์ มีความสำคัญมาก จุดยืนของทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ มองถึงหลักการตั้งบนพื้นฐานการไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น จำแนกความต้องการของมนุษย์ต้องการพ้นไปจากความทุกข์ บรรลุถึงความสุข ซึ่งความสุข

มีทั้งแบบความสุข และนิรามิสสุข ซึ่งไม่จำเป็นต้องตอบสนองด้วยวัตถุ รวมทั้งมานุส และวิมุตติสุข ซึ่งเป็นความสุขระดับสูงขึ้นไป การแสวงหาความสุขต้องแสวงด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความทุกข์ตามมาในภายหลัง การแสวงหาความสุขภายใต้เงื่อนไขการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่พอยอมรับได้ในแนวทางของพุทธ คือ ประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นตัวกระบวนการที่จะให้เข้าใจการทำงานของขั้น 5 ผ่านการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (อภิชัย พันธเสน, 2558)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่มุ่งใช้หลักเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน โดยมองว่า เกษตรแนวพุทธเป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักที่ภูมิคุ้มกันมีกตละ คือ มีหลักสำคัญ 5 ประการ คือ ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาด ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (สายพงศ์ โอนิมปณญ, 2556) อาจกล่าวได้ว่าการใช้หลักพุทธธรรมเข้ามาแก้ปัญหาในด้านเกษตร ส่วนใหญ่มุ่งแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม หลักการเกษตรเชิงพุทธถูกนำมาใช้อย่างหลากหลายและกำลังได้รับความนิยมอย่างมาก การนิยามความหมายเกษตรเชิงพุทธจึงมีความหมายและนำไปใช้ไม่เหมือนกัน เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสานที่มีการเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภค หรือขาย บางกลุ่มเห็นว่า เป็นหลักพุทธ บางกลุ่มเห็นว่าไม่เป็นพุทธเพราะมีการเบียดเบียนสัตว์ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาใช้การเกษตรเป็นกระบวนการสอนธรรมะฝึกคนให้แก้ปัญหาทุกข์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าปัญหานี้สินความยากจน อบายมุขเป็นต้น ล้วนมาจากจิตที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลสทั้งสิ้น ขอบเขตการวิจัยศึกษาเฉพาะหลักทฤษฎีการเกษตรเชิงพุทธและหลักการเกษตรสมัยใหม่ และสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ 4 กลุ่มใหญ่ที่สอนการทำเกษตรเชิงพุทธและประชากรที่รับแนวคำสอนเชิงพุทธไปปฏิบัติ

งานวิจัยนี้สามารถตอบโจทย์วิจัยการใช้หลักเกษตรเชิงพุทธบูรณาการปลูกฝังคุณธรรมเพื่อแก้ปัญหาด้านเกษตรกรรมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาทางจิตได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธบูรณาการ

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มุ่งประสงค์จะศึกษาวิจัยเฉพาะในวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ประกอบด้วย การแบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสารเป็นการศึกษาแนวคิดพุทธวิธีการสอนธรรมะผ่านการเกษตรกรรมเชิงพุทธในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จะศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของการเกษตรสมัยใหม่จะศึกษาจากหนังสือ ตำราวิชาการ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไม่เกิน 5 ปี การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีสร้างข้อสรุป โดยการเรียบเรียงเนื้อหาที่มีประเด็นเดียวกันแล้วนำมาประกอบเป็นข้อสรุป และนำข้อมูลเหล่านี้ไปเป็นแนวการสร้างข้อคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่ให้ข้อมูลต่อไป

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเลือกกลุ่มประชากรแบบเจาะจง ด้านผู้สอนมีคุณสมบัติดังนี้ คือ 1) เป็นพระภิกษุที่มีความรู้ด้านธรรมะและมีความสามารถเผยแพร่คำสอนเกี่ยวกับเกษตรกรรม 2) เป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงระดับจังหวัดหรือระดับประเทศและเป็นที่ยอมรับของสังคม 3) เป็นพระภิกษุที่นำหลักธรรมไปบูรณาการการสอนผ่านเกษตรกรรมเชิงพุทธ ส่วนเกษตรกรผู้รับแนวปฏิบัติ มีคุณสมบัติดังนี้ 1) ทำอาชีพเกษตรกรรมเกี่ยวกับการปลูกพืช 2) เป็นเกษตรกรที่ได้รับรางวัลในระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา 3) เป็นเกษตรกรที่มีความสามารถ

ด้านการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ผู้ให้ข้อมูลมี 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มสันติอโศก โดยสมณะเสถียร ศาตวโร และผู้รับแนวปฏิบัติ 1 คน 2) กลุ่มวัดสวนแก้ว โดยพระราชธรรมนิเทศ และผู้รับแนวปฏิบัติ 2 คน 3) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยพระสุบิน ปณีโต และผู้รับแนวปฏิบัติ 3 คน 4) กลุ่มเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยพระมหาวิมลชัย วชิรเมธีและผู้รับแนวปฏิบัติ 4 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยแนวคำถามพัฒนามาจากการวิจัยภาคเอกสาร ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน และปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

3. การบูรณาการความคิด (integration) นำข้อมูลเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งด้านเอกสารและการสัมภาษณ์ มาหาความเป็นเหตุเป็นผล ความสอดคล้องความแตกต่าง จากนั้นนำข้อมูลที่ศึกษาทั้งหมดมาอภิปรายแล้วสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ เสนอเป็นรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการพร้อมคำอธิบาย นำข้อมูลเหล่านี้เสนอแก่ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบให้ความคิดเห็น แล้วนำข้อเสนอแนะต่างๆมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ทั้ง 3 ประการ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่

การนำเสนอผลการวิจัยในหัวข้อนี้จะนำเสนอเฉพาะข้อมูลผลการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมี 2 หัวข้อดังนี้

1. แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธ หมายถึงการทำเกษตรโดยใช้หลักการ แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในสมัยพุทธกาลไม่มีการเกษตรเชิงพุทธ การทำเกษตรมีมาก่อนครั้งพุทธกาลและมีความสำคัญอย่างมาก มาจากคำว่า กลี - กम्म แปลว่า การไถนา โดยใจความหมายถึงการเพาะปลูกพืช ได้แก่ การทำนา การทำไร่ เป็นต้น ในอินเดียมีระบบวรรณะ แบ่งชนชั้นออกตามหน้าที่การทำงาน กลีกรรมจึงเป็นงานของชนชั้นสูง วรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ ก็มีอาชีพทำนาอาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพพื้นฐานที่สุจริตซึ่งสังคมยอมรับ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปเทศนาสอนประชาชนก็มักจะอธิบายธรรมะมีความหมายลึกซึ้งโดย

เน้นความเป็นวัฏฏ์ปลูกฝังองค์ความรู้ยึดมั่นคุณธรรมให้เชิดชู เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สู่สากล

เปรียบเทียบกับการทำงาน ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ชัด เช่น เขตตลิ่งชัน กสิกรรมทฤษฎีทางพุทธศาสนา พุทธจริยธรรม เสด็จไปสนทนากับชาวนาสอนชาวนา ในลักษณะอุปมาเปรียบเทียบให้เข้าใจธรรมจนได้บรรลุธรรม ดังนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้การทำงานเป็นเครื่องมืออธิบายธรรมเพื่อโปรดชาวเกษตรกรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ให้เข้าถึงธรรมได้ หลักธรรมต่างๆ ถูกสอดแทรกไว้ในเนื้อหาซึ่งเป็นการสอนที่มีประสิทธิภาพ เพราะพูดจากสิ่งที่เขาเข้าใจได้ง่ายกว่า

เกษตรเชิงพุทธ หรือ พุทธเกษตร ก็คือการเกษตรทั่วไปที่ต่อยอดเอาหลักแนวคิดทฤษฎีทางพุทธเข้าไปประยุกต์โดยมุ่งแก้ปัญหาบางประการที่การเกษตรทั่วไปยังขาด พอสรุปได้ 3 หลัก คือ 1) หลักการทำเกษตรที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมอยู่บนฐานการไม่เบียดเบียน 2) หลักการบริโภคแจกจ่ายแบ่งปันกัน และ 3) เป้าหมายของการทำเกษตรที่ดำรง คือ การใช้ชีวิตพอเพียงไม่สนองกิเลส

แนวคิดหลักเกษตรเชิงพุทธนี้เกิดขึ้นจากนักวิชาการทางศาสนาหลายท่าน ได้นำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ในมิติทางสังคม เช่น นายแพทย์ประเวศ วสี เป็นคนแรกที่ได้อธิบายเกษตรกรรมเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของสังคมไทย และมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานจริยธรรม และวัฒนธรรม ควรเอาส่วนที่เด่นของสังคมไทยประยุกต์การเกษตรเข้ากับพุทธธรรมสาเหตุของปัญหามาจากระบบเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนจากการทำเพื่อกินเพื่ออยู่มาเป็นเพื่อขาย ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตชุมชน และสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม โดยมีปัจจัยที่เป็นเหตุ 4 ประการ คือ 1) อารยะธรรมตะวันตก 2) การศึกษาแผนใหม่ 3) การพัฒนาสมัยใหม่ 4) สื่อและการบันเทิงเพื่อการค้า ส่งผลให้ฐานของการพัฒนาสังคมไทยเกิดปัญหา กับชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและพระพุทธศาสนาถูกทอดทิ้ง ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ต้องประกอบด้วยขั้น 5 อย่าง คือ

- 1) จิตใจมีธรรมะ ชยัน ไม่โลภ มีสันโดษธรรม กำหนดแบบแผนการผลิต ทำให้เกิดสมดุลทางเศรษฐกิจ
- 2) แบบแผนการผลิต เพื่อกินเองใช้เอง ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรผสมผสาน มีกินมีใช้และ ธรรมชาติแวดล้อมสมดุล

3) ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะมีแบบแผนการผลิต ดังกล่าวและไม่โลภ

4) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ผลิตเพื่อกินเองใช้เอง ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมกับพฤติกรรมไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุนไม่เป็นหนี้ ชีวิตสงบ

5) ชีวิตชุมชน ระบบชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ใกล้ตัว มีการสังสรรค์ เกิดวัฒนธรรมของชุมชน พุทธเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตเกษตรกรรมซึ่งแนบแน่นกับพุทธธรรมและเป็นรูปธรรมของการปฏิบัติที่นำเอาหลักธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ ชุมชน และวัฒนธรรม มาเชื่อมสัมพันธ์พร้อมกันไป (ประเวศ วสี, 2530)

2. แนวคิดการเกษตรสมัยใหม่ เป็นการแบ่งยุคการทำเกษตรออกเป็น 2 แบบ คือยุคเก่าและยุคใหม่ การทำเกษตรแบบยุคเก่าใช้แรงงานคนและสัตว์ ไม่มีแนวคิดทฤษฎีช่วยในการทำเกษตร เป็นการทำเกษตรเพื่อยังชีพเป็นหลักและแบ่งปันแลกเปลี่ยนในสังคมไม่กว้างมาก ส่วนการเกษตรยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม มีเครื่องมือการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีเข้ามาอำนวยความสะดวก จนนำไปสู่การปฏิวัติเขียว (The Green Revolution) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเริ่มจากเทคโนโลยีการผลิต เช่นการผสมพันธุ์พืชสัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง การใช้สารเคมีชนิดต่างๆ เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ เช่นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนสุขภาพอนามัย และระบบนิเวศวิทยาของโลก การปฏิวัติเขียวมุ่งเพิ่มผลผลิตต่อไร่แก้ไขปัญหาความอดอยากหิวโหย แต่ในอีกมุมหนึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหานี้สินของครัวเรือนเกษตร ผลกระทบที่มีต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรและสภาพแวดล้อม

การทำเกษตรเชิงพุทธ กล่าวโดยสรุปหมายถึง การนำเอาชุดหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรเพื่อแก้ปัญหาผู้ทำเกษตรและการเกษตรรวมทั้งในมิติสังคมและสิ่งแวดล้อม พอสรุปได้ดังนี้

หลักการท่าเกษตร ใช้หลัก 3 ประการ คือ

1. ศิล 5 ไม่เบียดเบียนสัตว์และสิ่งแวดล้อม โดยงดใช้สารเคมีซึ่งจะก่อให้เกิดสารตกค้างเป็นพิษทั้งต่อผู้ทำเกษตรเอง ต่อผู้บริโภค หรือต่อสิ่งแวดล้อม

2. หลักอิทธิบาท 4 คือ (1) ฉันทะ มีความพอใจในอาชีพเกษตร (2) วิริยะ มีความขยันทำงาน (3) จิตตะ มีความเอาใจใส่ (4) วิมังสา มีความไตร่ตรองการทำงานพิจารณาหาเหตุผลแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา

3. หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ มีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาทรัพย์ เก็บรักษาทรัพย์ที่หาได้ คบกำลายนมิตร และรู้จักดำเนินชีวิต

หลักการบริโภค ใช้หลักกามโกศ คือ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ทารุณข่มขืน ได้มาแล้วก็เลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุข แจกจ่ายแบ่งปันและใช้ทำความดีด้วย ไม่หมกมุ่นในการบริโภค โดยรู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญหาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคทรัพย์

หลักการวางเป้าหมาย การเกษตรเชิงพุทธมีเป้าหมายชีวิตในทางธรรมเป็นตัวกำหนดความแตกต่างระหว่างเกษตรทั่วไปกับเกษตรเชิงพุทธ เกษตรเชิงพุทธจึงมีเป้าหมายมุ่งไปในด้านเรียนรู้เข้าใจชีวิต ต้องไม่ตกเป็นทาสของความโลภ แต่นำมาใช้ในการแสวงหาทางปัญญา

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษา “รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า รูปแบบการทำเกษตรในสังคมไทยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มสันติอโศก กลุ่มวัดสวนแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกลุ่มโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ทั้ง 4 กลุ่มนี้ทำเกษตรเชิงพุทธ หรือพุทธเกษตร มีบางอย่างเหมือนกัน และบางอย่างแตกต่างกัน ดังจะสรุปเป็นสำนัก ดังนี้

กลุ่มสันติอโศก ใช้หลักเกษตรเชิงพุทธ โดยมีหลักการท่าเกษตรอินทรีย์ เพื่อการบริโภคในชุมชน กลุ่มเกษตรกรเป็นนักบวช สมณะ หรือฆราวาสที่มุ่งทางปฏิบัติธรรม ดำเนินชีวิตตามหลักศีลอย่างเคร่งครัด ไม่ฉันทนื้อสัตว์ แต่ทำเกษตรกรรมเพื่อ

เลี้ยงตัว ซึ่งเป็นหลักพอเพียง ผลิตผลทางเกษตรทั้งปยุอินทรีย์ และผลิตผลอื่นๆ คิดค้นทดลองและพัฒนาจนได้ผล เป็นผู้นำการทำเกษตรอินทรีย์มาก่อนทุกสำนัก ให้บริการอบรมเชิงปฏิบัติการแก่ผู้สนใจ มีระบบสังคมแบบคอมมูนสมาชิกไม่ครอบครองทรัพย์สินส่วนตัว มุ่งเพื่อส่วนรวม **จุดแข็ง** มีผู้นำที่เป็นจตุรรมศรัทธา มีสาขาอยู่หลายแห่ง สมาชิกมีความประพฤติดีงาม เสียสละ คุณธรรมสูง มีพื้นที่ทำเกษตรพอเลี้ยงตัวได้ เป็นผู้นำด้านวิทยาการเกษตรอินทรีย์ มีเงินงบประมาณมหาศาล **จุดอ่อน** ไม่มีคนรุ่นใหม่เข้าร่วม มีแต่กลุ่มผู้สูงอายุ ไม่มีแนวคิดใหม่ๆ มีพื้นที่ทำเกษตรน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ปัญหาอุปสรรค มีความนิยมทางการเมือง เคลื่อนไหวทางการเมือง ทำให้ประชาชนอีกฝ่ายไม่เห็นด้วยเกิดอคติ ส่งผลต่อผลิตภัณฑ์การเกษตรจากสำนักนี้ พุทธเกษตร หรือ เกษตรเชิงพุทธ ในความหมายของกลุ่มสันติอโศก คือเกษตรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรมไม่เบียดเบียน และแบ่งปันกันบริโภคแนวคำสอน เกษตรแบบอริยะ

กลุ่มวัดสวนแก้ว ใช้หลักเกษตรเชิงพุทธ โดยหลักการท่าเกษตรอินทรีย์ บางส่วนจำหน่ายบางส่วนเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกองค์กรซึ่งมีจำนวนถึง 1,500 คน ใน 8 สาขากระจายตัวอยู่ในหัวเมืองใหญ่ สมาชิกล้วนเป็นคนด้อยโอกาส ตกงาน เป็นการเกษตรเพื่อการสงเคราะห์สังคม มีการแบ่งหน้าที่การทำเกษตรอย่างเป็นระบบ เช่น กลุ่มหนึ่งทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยไล่เดือน อีกกลุ่มทำหน้าที่เพาะพันธุ์พืช อีกกลุ่มดูแลผลผลิต อีกกลุ่มทำหน้าที่การตลาด อีกกลุ่มบริหารเงิน เป็นต้น การเกษตรของสำนักนี้มีความเข้มแข็งมากเพราะมีเนื้อที่ทำเกษตรในครอบครองถึง 1,900 ไร่ ผลิตผลกว่า 100 ล้านบาทต่อปี บริหารงานในรูปแบบบริษัทจำกัด แต่มุ่งสงเคราะห์ผู้ยากไร้ **จุดแข็ง** ผู้นำมีวิสัยทัศน์ เสียสละ มีประสบการณ์ เป็นจตุรรมศรัทธาของสมาชิก มีความรอบรู้ประสบการณ์การเกษตรอย่างมาก มีบุคลากรจำนวนมาก แต่ขาดทักษะในอาชีพ มีเงินงบประมาณมหาศาล **จุดอ่อน** ขาดเทคโนโลยี ใช้แรงงานมากกว่า บุคลากรที่มีทักษะน้อย **เกษตรเชิงพุทธ หรือ พุทธเกษตร** หมายถึงเกษตรที่แก้ปัญหาความยากจน พึ่งตนเองได้ และได้มีศีลธรรม มีเมตตากรุณา แบ่งปันกัน ไม่เบียดเบียนสรรพชีวิตให้เดือดร้อน

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ใช้หลักเกษตรทั่วไป โดยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เป็นกลุ่มที่รวมกันเป็นองค์กรทางธรรมโดยใช้

หลักสัจจะเป็นเงื่อนไข ให้ทุกคนมีความจริงใจต่อกัน ในการขยันทำมาหากิน เน้นการออมทรัพย์ไว้เพื่อความมั่นคงและเพื่อสมาชิกได้กู้ยืมในคราวจำเป็นในอัตราที่ถูก สมาชิกมีจำนวนมากส่วนมากเป็นชาวเกษตรกรรมซึ่งมีปัญหาหนี้สิน การสอนธรรมของพระสุบิน ปณฺโฑ แทรกสอนธรรมะเข้าไปในวิถีชีวิต ทั้งอาชีพกิจกรรมที่ทำร่วมกันในรูปแบบองค์กร เพื่อสร้างกลุ่มกัลยาณมิตรขึ้นมาช่วยเหลือพึ่งพากัน เกษตรกรรมปัจจุบันหันมาใช้แบบอินทรีย์ส่วนมาก เพื่อลดต้นทุนการผลิต ผลที่ได้จากการสอนธรรมผ่านกิจกรรมทำให้สมาชิกมีความซื่อสัตย์ต่อกันในองค์กร ลดละเลิกอบายมุขได้ มีศีล 5 มีความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์อดทน **จุดแข็ง** ของกลุ่ม มีผู้นำที่เสียสละ มีประสบการณ์ วิธีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ มีสมาชิกจำนวนมากมีทักษะในการทำบัญชี มีเงินในระบบจำนวนพันล้านมากกว่า **จุดอ่อน** ระบบการทำเกษตรที่ไม่แน่นอน ยังหาแนวทางชัดเจนไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความเห็นของสมาชิกในแต่ละพื้นที่ว่าควรทำแบบใด แต่ส่วนมากหันมาสนใจด้านเกษตรอินทรีย์ เพราะช่วยลดต้นทุนเรื่องปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืชได้ อีกอย่างหนึ่งที่เป็นจุดอ่อน คือ การไม่มีองค์กรที่มีผู้เชี่ยวชาญมาให้ความคำแนะนำและช่วยเหลือ ใช้กระบวนการแบบประชาธิปไตยพึ่งพากันเอง ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาต่อยอดอย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรหรือเกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มมีความหมายถึงการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี อันเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม **แนวคำสอนที่สำคัญ** คือการมีคุณธรรม มีสัจจะต่อกัน

กลุ่มโรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ใช้หลักเกษตรอินทรีย์ในการขับเคลื่อนการเกษตร จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาโดยวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรในพื้นที่และขยายออกไปเป็นศูนย์การเรียนรู้ อบรม ทดลองทำเกษตรโดยมีผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ แนวคิดจะสอนธรรมแก่ประชาชนเขาต้องมีความพร้อมก่อน หากยังมีความทุกข์อยู่พระก็ไม่อาจสอนธรรมได้เข้าใจ เกษตรกรมีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะเป็นผู้ผลิตอาหารที่ปลอดภัย **จุดแข็ง** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความเป็นผู้นำ มีปณิธาน มีความเสียสละ สมาชิกมีจำนวนมากกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีโครงสร้างการทำงานที่ดีมาก วางระบบบริหารจัดการอย่างครบวงจร ตั้งแต่

ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ สร้างนวัตกรรมทางการเกษตรใหม่ๆ **จุดอ่อน** ผู้นำมีประสบการณ์ด้านการบริหาร การเผยแพร่ แต่ขาดประสบการณ์ด้านเกษตร ไม่ลงมือปฏิบัติเองเหมือนกลุ่มที่ผ่านมา เป็นเพียงผู้วางนโยบาย บริหาร ในระยะยาวอาจอยู่ไม่รอด เพราะการเกษตรต้องมีความรู้จากการปฏิบัติและชอบงานด้านนี้ พุทธเกษตร หรือเกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มนี้หมายถึง การเกษตรที่รับผิดชอบต่อสังคม ไม่เบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นพุทธเกษตรอินทรีย์ที่รวมเอาเรื่องการเกษตร เรื่องธรรมะเข้าไว้ด้วยกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธบูรณาการ

ผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ผ่านมาสามารถนำมาบูรณาการ หลักการทำเกษตรเชิงพุทธ โดยนำปัญหาของเกษตรกรมาเป็นตัวตั้ง ซึ่งได้แก่ ปัญหา 3 ข้อหลัก คือ 1) ปัญหาสุขภาพทางกาย 2) ปัญหาหนี้สิน ความยากจน 3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการนำหลักพุทธเศรษฐศาสตร์กับหลักเกษตรเชิงพุทธเข้าไปถึงแก้ปัญหา โดยสรุปทั้ง 4 สำนักที่ทำการเกษตรเชิงพุทธ

การแก้ปัญหาด้านสุขภาพ และปัญหาหนี้สินความยากจน โดยใช้หลักการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต โดยการพึ่งตนเอง การทำเกษตรปลอดสารพิษสำหรับการบริโภคในครอบครัว มีการปลูกพืชหลากหลายแบบให้พอแก่ความต้องการ สอดคล้องกับหลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันภัยประโยชน์หลักธรรมสำหรับการใช้ชีวิตอย่างเป็นสุขในปัจจุบันตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลที่ดี
2. อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลผลิตที่ตนหามาได้ด้วย ความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียไป
3. กัลยาณมิตตตา รู้จักคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในชุมชนที่อยู่อาศัย เลือกเฟ้นคบแต่ผู้มีความดีงาม เช่น มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ(เสียสละ) มีปัญญา อันจะเป็นเหตุให้พบกับความเจริญยิ่งขึ้น

4. สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือพุ่มพวย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มิประหยัดเก็บไว้ปรับเปลี่ยนอุปนิสัย พฤติกรรมของผู้ทำเกษตรที่ส่งผลโดยตรงทำให้เกิดปัญหา เช่น ความเกียจคร้าน การติดอบายมุข สิ่งเสพติด โดยมีวินัยในการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพสอดคล้องกับหลักการทางพุทธที่ว่าด้วยเรื่อง สามัคคีธรรมนำความสุขสู่สังคม

รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการนำหลักพุทธธรรมมุ่งแก้ปัญหาความทุกข์ที่รุนแรงอันเกิดจากความยากจนหนี้สิน ให้กับประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกรรม โดยการ รูปแบบโดยพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ใช้วัดเป็นพื้นที่ทดลอง ให้เกษตรกรมาศึกษาเรียนรู้ และนำไปใช้ เมื่อผู้ทำเกษตรสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้แล้ว จึงเรียกว่าเป็นผู้ทำการเกษตรเชิงพุทธ พอสรุปเป็นรูปแบบดังนี้

แผนภูมิที่ 1 รูปแบบเกษตรเชิงพุทธ

การแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักศีล 5 และหลักเมตตากรุณา โดยทั้ง ๔ สำนักที่สอนเรื่องการทำเกษตรได้ให้เกษตรกรตั้งอยู่บนฐานของศีล และเมตตากรุณา ในการทำเกษตรเชิงพุทธ จึงจะเป็นสัมมาอาชีพะ สอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ก่อให้เกิดผลคือ สิ่งแวดล้อมบริสุทธิ์ ไม่มีสารพิษ ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ ผลผลิตที่ได้มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เป็นที่ต้องการของสังคม การรวมกลุ่มกันสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตร เพื่อขับเคลื่อน ความรู้ เผยแพร่การทำเกษตรเชิงพุทธก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน มีความสามัคคีช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่ได้ค้นพบ ประเด็นการทำเกษตรเชิงพุทธมีความแตกต่างจากการทำเกษตรทั่วไปพอจะสรุปได้ 2 ประการ ดังนี้ 1) การทำเกษตรทั่วไป มีลักษณะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเป็นสินค้า ไม่ได้มุ่งเพื่อนำมาบริโภคเอง มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วน ใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมีและยากำจัดวัชพืชและศัตรูพืชโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อด้านอื่น มุ่งเพื่อการขายอย่างเดียว จึงก่อให้เกิดปัญหานี้สิน ความยากจนเพราะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมากเมื่อผลผลิตออกมาพร้อมกันทำให้ผลผลิตทางเกษตรราคาตกต่ำ ในขณะที่การทำเกษตรเชิงพุทธมีลักษณะปลูกพืชเพื่อบริโภคมีความหลากหลาย แม้การใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย

เน้นความเป็นวัช ปลูกพืชของค้ำความรู้อยู่ในคุณธรรมให้เชิดชู เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สู่สากล

ก็ถูกจำกัดเท่าที่จำเป็น ไม่ใช่สารเคมีแต่ใช้อินทรีย์แทน โดยคำนึงถึงผลกระทบทางระบบนิเวศและผู้บริโภค ซึ่งเป็นความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคมสอดคล้องกับ หลักแนวคิดทฤษฎีทางพุทธที่มองว่าการเกษตรต้องเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ได้สร้างความเข้มแข็งให้ตนเองก่อน (ประเวศ วะสี, 2530) (2) การทำเกษตรทั่วไป มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการด้านอาหารของสังคม โดยเกษตรกรเป็นผู้ผลิต ดังนั้นเกษตรกรในฐานะผู้ผลิตส่วนมากจึงปราศจากความรับผิดชอบต่อสังคม แตกต่างจากการเกษตรเชิงพุทธ ที่เข้าไปจัดการทุกมิติเน้นคุณค่าแท้ คือการบริโภคและคุณค่าทางจิตใจ ผลผลิตที่เกิดขึ้นนอกจากบริโภคแล้วยังแบ่งปันให้แก่ญาติพี่น้องเป็นการดูแลพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีเป้าหมายทางจิตใจมากกว่าเป้าหมายเชิงวัตถุ สอดคล้องกับหลักคิดของการทำเกษตรของสำนักสันติอโศก วัดสวนแก้ว โรงเรียนพุทธเศรษฐศาสตร์ชาวนา และหลักพุทธเศรษฐศาสตร์หลักพุทธเกษตรของ อภิชัย พันธเสน (อภิชัย พันธเสน, 2558)

หลักทฤษฎีที่ว่าด้วย เกษตรเชิงพุทธ (Buddhist Agriculture) มีความแตกต่างกัน ระหว่างนักวิชาการ และพระสงฆ์ที่สอนและทดลองการทำเกษตรเชิงพุทธ ทั้ง 4 แห่ง โดยนักวิชาการ นายแพทย์ประเวศ วะสี มองเรื่องการใช้หลักพุทธธรรมเข้าไปประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำเกษตรในปัจจุบันที่เป็นปัญหา โดยให้สร้างชุมชนชนบทให้เข้มแข็งขึ้น โดย 1) ใช้จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียรและสันโดษในการดำเนินชีวิต 2) ใช้การผลิตแบบทำกินเองใช้ โดยใช้รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสาน 3) ในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ให้คำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อม มีความสมดุลกับธรรมชาติแวดล้อม 4) ให้ชุมชนพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ไม่ต้องพึ่งพาปัจจัย

ภายนอก และ 5) ให้ดำเนินวิถีชีวิตแบบชุมชนเข้มแข็ง โดยสถาบันครอบครัว วัด และชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน (ประเวศ วะสี, 2531) ในขณะที่นักวิชาการสายเศรษฐศาสตร์ อภิชัย พันธเสน มีแนวคิด จุดยืนของทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ มองถึงหลักการตั้งบนพื้นฐานการไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น จำแนกความต้องการของมนุษย์ต้องการพ้นไปจากความทุกข์ บรรลุถึงความสุข ซึ่งความสุขมีทั้งแบบกามสุข และนิรามิสสุข ซึ่งไม่จำเป็นต้องตอบสนองด้วยวัตถุ รวมทั้งมานุสข และวิมุตติสุข ซึ่งเป็นความสุขระดับสูงขึ้นไป การแสวงหาความสุขต้อง เสพด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความทุกข์ตามมาในภายหลัง การแสวงหาความสุขภายใต้เงื่อนไขการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่พยายอมรับได้ในแนวทางของพุทธ คือ ประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นตัวกระบวนการที่จะให้เข้าใจการทำงานของชั้น 5 ผ่านการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (อภิชัย พันธเสน, 2558) และสอดคล้องกับนักวิชาการทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นพระสงฆ์ ได้ทดลองใช้พุทธเกษตรเพื่อแก้ปัญหา ด้านเศรษฐกิจชุมชนอย่างได้ผล เกษตรแนวพุทธเป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ (สายพงศ์ โอนมปญโญ, 2556) ในส่วนพระสงฆ์ทั้ง 4 สำนักที่ได้ทดลองทำวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ เกษตรเชิงพุทธ มีความแตกต่างจากนักวิชาการดังกล่าว โดยมองว่า การใช้หลักคำสอนประยุกต์เข้าไปในการทำเกษตรเพื่อแก้ปัญหาคนหรือเป็นการสอนธรรมะในตัว มีประสิทธิภาพมากกว่าคำสอนในรูปแบบอื่น สามารถนำไปปฏิบัติได้เลย ดังตารางแสดงรูปแบบชุดคำสอนและตัวดัชนีชี้วัด ของผู้ทำเกษตรเชิงพุทธนี้

ตารางที่ 1 แสดงคุณสมบัติและตัวชี้วัด ผู้ทำเกษตรเชิงพุทธ

คุณสมบัติ	ตัวชี้วัด
1.มีความรู้ในเรื่องการทำเกษตรเชิงพุทธเป็นอย่างดี	1. สามารถถ่ายทอดความรู้หรือให้คำปรึกษาเกษตรเชิงพุทธกับผู้อื่นได้ 2. สามารถเป็นเกษตรกรต้นแบบให้กับผู้อื่นได้
2.มีการบริหารจัดการที่ดี ทั้งการทำเกษตร การบริโภคและการจำหน่าย	1. มีความสามารถในการบริหารจัดการ ปัจจัยการผลิต แรงงาน และทุน เป็นต้น ตามหลักพุทธธรรม 2. มีความสามารถในการบริโภคตามหลักกามโมคิ คือ เลี้ยงตนและบริวารให้เป็นสุข รู้จักแบ่งปันแจกจ่าย และทำบุญ
3.มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม	1. มีการทำเกษตรแบบอินทรีย์ หรือมีการทำเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Green Agriculture) หลักศีล 5 2. มีการใช้หลักธรรม เมตตากรุณา (Loving-Kindness, Compassion) สัมมาทิฐิ (Right Views) และสัมมาอาชีวะ (Right Livelihood)
4.มีความสุข มีเป้าหมายทางธรรม	1. มีการแบ่งปัน (Giving) ญาติพี่น้องและในชุมชน 2. มีความสุข ไม่มีหนี้สินล้นพ้น ไม่ติดสิ่งเสพติด ไม่หลงอบายมุข 3. เป็นพึงของสังคม(กัลยาณมิตร) มีความสันโดษ พอเพียง ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ตระหนักรู้ เข้าใจชีวิต

หลักการทำเกษตรเชิงพุทธ เป็นการพัฒนาค้นทั้งด้านอาชีพ และจิตใจ รวมทั้งสังคมให้พ้นไปจากทุกข์ ทั้งจากปัญหาสุขภาพ หนี้สิน ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สอดรับกับหลักการพุทธศาสนาพุทธวิธีการสอน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547)

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน ประกอบด้วยวิธีการวิจัยภาคเอกสาร และการวิจัยภาคสนามโดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ (2) เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน (3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการผู้วิจัยทำการศึกษาโดยอาศัยข้อมูล ด้านเอกสารในพระไตรปิฎก คัมภีร์ อรรถกถาฎีกา หนังสือ เอกสาร รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ทั้งเกี่ยวกับพุทธศาสนา เศรษฐศาสตร์ และศาสตร์ทางด้านการบริหาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก พระสงฆ์ที่สอนเกี่ยวกับ

เกษตรกรรมเชิงพุทธ 4 กลุ่ม คือ สันติอโศก วัดสวนแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งเกษตรกรที่รับแนวปฏิบัติจากกลุ่มสำนักทั้ง 4 เหล่านี้จำนวน 10 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การ วิเคราะห์เชิงเนื้อหาแล้วนำมาบูรณาการสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ สรุปผลการวิจัยเรียงตามลำดับของวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

1. แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่

จากการศึกษา แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ พบว่า แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธ หมายถึง การนำเอาหลักธรรม หลักแนวคิดต่างๆ ทั้งในเรื่องเกษตรโดยตรงที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน และที่ไม่เกี่ยวกับเกษตรโดยตรงแต่มีเนื้อหาสาระที่ควรนำมาประยุกต์เข้ากับการทำเกษตรเพื่อให้เกิดเป็นการเกษตรที่ดีงาม เช่น หลักศีลนำมาใช้ในเรื่องการไม่เบียดเบียน หลักความสันโดษนำมาใช้ในเรื่องความพออยู่พอเพียงไม่ตกเป็นทาสของกิเลส หลักความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์อดทน นำมาสร้างความเข้มแข็งทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน

หลักทฤษฎีที่มีผลกระทบต่อประโยชน์นำมาเป็นกรอบในการทำเกษตรกรรมและดำเนินชีวิต หลักพรหมวิหารนำมาใช้เพื่อปรับทัศนคติในการทำเกษตรแบบอินทรีย์ให้มีจิตใจเพื่อแผ่ต่อผู้บริโภคและ รักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ หลักสัปปายะนำมาเป็นกรอบการทำอาชีพให้สุจริตมีคุณค่า หลักอิทธิบาทส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดพลังความขยันมานะ หลักไตรสิกขานำมากรอบในการดำเนินอาชีพให้ไปสู่ความพ้นทุกข์

แนวคิดเกษตรตามหลักวิทยาการสมัยใหม่ เป็นหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นการทำการเกษตรมุ่งเพิ่มผลผลิตเพื่อการพาณิชย์ ซึ่งเมื่อนำมาเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับเกษตรเชิงพุทธแล้ว การทำการเกษตรตามวิทยาการสมัยใหม่ก่อให้เกิดผลเสียให้กับเกษตรกร เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมมากกว่า เพราะมุ่งให้ได้ผลผลิตในขณะที่เกษตรกรมีปัญหาหนี้สิน จนละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปทำอาชีพอย่างอื่นแทน

2. รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษา “รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า รูปแบบการทำการทำเกษตรในสังคมไทยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มสันติอโศก กลุ่มวัดสวนแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกลุ่มโรงเรียนชานาพุทธ เศรษฐศาสตร์ ทั้ง 4 กลุ่มนี้ทำเกษตรเชิงพุทธ หรือพุทธเกษตร มีบางอย่างเหมือนกัน และบางอย่างแตกต่างกัน

3. รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ

จากการศึกษาวิจัย “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ” พบว่า รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ เป็นรูปแบบเกษตรกรรมที่ยืนอยู่บนฐานแนวคิดพึ่งตนเองแก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน บูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ทั้งในเรื่องของการบริหาร การจัดการองค์กร เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ หลักการ คือไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม สรรพชีวิต วิธีการเป็นการเกษตรที่เป็นสัปปายะผู้ทำยืนอยู่บนฐานของศีลอย่างมั่นคง มีจุดมุ่งหมายดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ดับทุกข์

รูปแบบพุทธเกษตรโดยใช้หลักเกษตรเชิงพุทธเป็นมรรควิธีในการแก้ปัญหาทุกข์ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปรวมปัญหาของเกษตรกร

คือ สุขภาพ ความยากจน หนี้สิน และปัญหาด้านสังคมสิ่งแวดล้อม สามารถเปลี่ยนแปลงด้วยพุทธเกษตรที่สร้างอุปนิสัยใหม่ ให้เกิดมีความขยันหมั่นเพียร อดทน มีศีล คบถกัลยาณมิตร ดูแลสมาชิกในสังคม จะพบทางออกความดับทุกข์ มีความสุข เข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะ

1. เชิงนโยบาย องค์การหรือหน่วยงานรัฐควรเข้ามาสนใจ

พุทธเกษตรใช้หลัก พุทธเกษตรบูรณาการ ไปแก้ไขปัญหาเกษตรกรรมที่กำลังมีปัญหา ให้การสนับสนุน เรียนรู้ รูปแบบพุทธเกษตรจาก 4 สำนักเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ไม่ควรบังคับให้เกษตรกรละทิ้งอาชีพไปทำอาชีพอื่นที่ตนไม่มีความชำนาญ ซึ่งเป็นการละทิ้งจุดแข็งที่ประเทศไทยมี คือ มีพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์ สามารถเพาะปลูกพืชผลต่างๆ ได้มาก และควรให้เป็นวาระแห่งชาติ โดยพระสงฆ์หรือองค์กรสงฆ์ควรให้ความสนใจเปลี่ยนวิธีเผยแพร่ธรรมแบบจารีตหันมาสอนธรรมเข้าไปในอาชีพเกษตรกรรมด้วยชุดคำสอนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และประเมินผลได้ด้วยกิจกรรมเชิงเกษตรแบบครบวงจร

2. เชิงปฏิบัติการ แนวปฏิบัติสำหรับพุทธเกษตรพระสงฆ์

ควรนำชุดคำสอนเรื่องพุทธเกษตรไปสอนประชาชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นศูนย์ศึกษาวิจัยทางการเกษตรพร้อมกันนั้นก็ขอความสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมมือในด้านข้อมูลวิชาการต่างๆ

3. สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ในการวิจัยครั้งนี้ได้ผลจาก

การศึกษาเป็นองค์ความรู้ใหม่เป็นรูปแบบการทำการเกษตรเชิงพุทธที่มีหลากหลายน่าสนใจและสอดคล้องวัตถุประสงค์ที่ถูกจำกัดขอบเขตเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังต่อไปนี้

เกษตรเชิงพุทธสมัยใหม่ใน ซึ่งมีความก้าวหน้าเปลี่ยนไปเรื่อย หลักวิชาการที่จะเข้ามามีส่วนในการแก้ปัญหาที่พัฒนาตามไปด้วย แม้แต่หลักพุทธเองก็มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเพิ่มเติมอยู่เสมอ งานวิจัยนี้ได้พัฒนาต่อยอดในเรื่องเกษตรเชิงพุทธจากพระสงฆ์ที่ทำทั้ง 4 สำนัก อาจจะยังไม่ครอบคลุมในประเด็นที่น่าสนใจ เช่น การใช้เกษตรเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาในกลุ่มประเทศอาเซียน ซึ่งในประเทศอื่นๆที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบนิกายอื่น อาจมีแนวทางนำหลักคำสอนไปประยุกต์ในการเกษตรอย่างไร

Reference

- Department of Agricultural Extension (2016). Policy driven manual of Smart farmer and Smart Office Bangkok
- Ministry of Agriculture and Cooperatives (2016). Agricultural development plan in National Economic and Social Development Plan no. 12.
- Office of Agricultural Economics (2016). Volume and import value of Pesticides, (online), from http://www.oae.go.th/ewt_news.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Pyutto). (2004). **Buddhist method in teaching. (35Ed)**. Bangkok: Sahadhammik.
- Phra Mahasomboon Wuttikaro. (2013). **Education with world civilian views of Buddhism, Graduate study periscope. 9(2013)**. Bangkok: Senjuri Co.,Ltd
- Phra Theprattanamunee. (2013). Buddhist agriculture for resolving problem economic community, Dissertation, Graduate school : Mahachulalongkornrajavidyalaya University , Bangkok
- Puntasen, A. (2015). **Buddhist Economics: Evolution theory and applying any economic branch**. Bangkok: Amarin printing and publishing Co.,Ltd.